

Анастасія Лапченко

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МИНЕРАЛЬНЫХ ВЕЩЕСТВ В КРЕСТЬЯНСКИХ ПРОМЫСЛАХ НА ХАРЬКОВЩИНЕ В ГОДЫ НЭП

Основное внимание в статье уделено освещению особенностей географически отраслевого оформления мелкого производства товаров с минерального вещества региона в 20-х гг. XX в. Установлено общее количество крестьян, которые занимались использованием минерального вещества в своих промыслах. Также выявлена специфика промышленной деятельности харьковского крестьянства течение НЭП. Акцентируется внимание на характерных чертах государственной политики по «малого бизнеса» крестьян.

Ключевые слова: кустарь, ремесленник, крестьянство, кустарная промышленность, НЭП.

Anastasia Lapchenko

USE MINERALS IN PEASANT INDUSTRIES IN KHARKIV REGION IN THE NEP

The focus of the article is given to geographic coverage features small production industry design products with minerals in the region in 20 years of the twentieth century. Found total number of farmers who were engaged in the use of mineral matter in their fields. Also revealed the specific industry Kharkov peasantry during the NEP. The attention is focused on characteristic features of the state policy on «small business» peasants.

Key words: artisan, craftsman, industrialist, handicraft industry, NEP.

УДК 63:061.24:001.891»19»

Рубль Гілязетдінов

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У 20-Х РР. XX СТ. (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ «УКРСІЛЬБАНКУ»)

Методом історико-наукового аналізу розглянуто стан фінансового забезпечення розвитку аграрної галузі в Україні у 1923–1926 рр. на прикладі діяльності провідної спеціалізованої установи – Всеукраїнського сільськогосподарського банку. Окреслено передумови його появи, основні принципи діяльності, здобутки та досягнення у сільськогосподарському кредитуванні.

Ключові слова: «Укрсільбанк», Всеукраїнський сільськогосподарський банк, Народний комісаріат земельних справ УСРР, кредитування, фінансування.

Основним завданням сільськогосподарської політики в УСРР у першій половині 20-х рр. минулого століття стала необхідність оновлення складу посівної площі за рахунок розвитку найбільш рентабельних і спеціальних інтенсивних культур, організація їх збуту, збільшення молочної худоби, свиней як найбільш інтенсивних галузей тваринництва, постачання селян необхідним реманентом, тракторизації сільського господарства. Робота всієї системи сільськогосподарського кредитування в Україні відбувалася у тісній співпраці із земельними установами. Галузевий кредит дійсно був для органів Народного комісаріату земельних справ УСРР (далі – Наркомзем УСРР) одним з основних регуляторів сільськогосподарської політики в країні.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що надзвичайна потреба у відродженні та зміцненні сільського господарства в Україні призвела до створення об'єднаної мережі установ сільськогосподарського кредитування. До її складу увійшли: 1) Всеукраїнський сільськогосподарський банк – (далі – «Укрсільбанк»); 2) губернські товариства сільськогосподарського кредиту (далі – губсільбанки) та 3) сільськогосподарські кредитові кооперативні товариства – сількредити.

Методом історико-наукового аналізу досліджено стан фінансового забезпечення розвитку аграрної галузі на початку 20-х рр. XX ст. на прикладі діяльності Всеукраїнського сільськогосподарського банку.

Наркомзем УСРР приділяв особливу увагу ідеї створення сільськогосподарського банку як основного засобу проведення його планової політики. Історія сучасної української системи галузевого кредитування датується 24 січня 1923 р., з часу, коли Всеукраїнський центральний виконавчий комітет видав постанову «Про відбудову сільського господарства і сільськогосподарської промисловості та про організацію для селянства сільськогосподарського кредиту» [1, с. 9]. Згідно з цим документом, завданням сільськогосподарського кредитування було

поповнення браку обігових коштів селянства, надання допомоги у вирішенні питань щодо поліпшення збуту його продукції та визволення селян від куркульського кріпацтва. Постанова мала на меті зосередження керування справами галузевого кредитування в окремому сільськогосподарському відділі Державного банку. В УСРР це мало здійснюватися подібним відділом Всеукраїнського відділення цього банку.

Принагідно зауважимо, що сільськогосподарські позики значно відрізнялися від інших видів кредитування і потребували великої до себе уваги з боку держави, оскільки вони посідали особливе місце в питаннях відновлення сільського господарства України. За цих обставин Державний банк, послуги якого здебільшого носили комерційний характер і не відповідали вимогам сільського господарства, не міг здійснювати покладені державою вимоги щодо відродження сільського господарства. Взагалі апарат Держбанку не був пристосований до виконання функцій сільськогосподарського кредитування, його неакційна форма перешкоджала притягненню коштів ззовні на потреби сільськогосподарського кредиту і не могла сприяти утворенню органічного зв'язку банку з усіма сільськогосподарськими організаціями. Беручи до уваги зазначене, уряд УСРР дійшов висновку, що зосередження всіх справ сільськогосподарського кредитування у відповідному відділі Держбанку не зможе задовольнити усіх інтересів аграрної галузі України у повному обсязі, тому необхідно було створити спеціальний сільськогосподарський банк. З цього приводу Раднарком УСРР прийняв відповідну постанову, що ґрунтувалася на висновках спеціальної комісії Української економічної наради щодо відродження сільського господарства. Фактично ініціатива такого утворення належала Народному комісаріату земельних справ УСРР. За для здійснення цієї ідеї Раднарком УСРР ще 9 березня 1923 р. обрав організаційне бюро сільськогосподарського банку на чолі з Г. Гриньком. До його складу увійшли: представник Держбанку – Спунде, керівник Народного комісаріату фінансів (далі – Наркомфін) – М. Каган, представники Наркомзему УСРР – А. Дудник та К. Кононенко, від Вуколади – В. Качинський. У травні 1923 р. головою бюро призначено А. Дудника. Однак постановою Раднаркому УСРР від 27 липня 1923 р. зазначене Оргбюро ліквідоване і затверджено новий склад на чолі з О. Ашуп-Ільзенем та членами: А. Дудником, А. Кельмансоном, О. Каганом, О. Полоцьким, К. Кононентом. Саме вони розробили остаточний статут Всеукраїнського сільськогосподарського банку [1, с. 9]. Проте слід зауважити, що було внесено деякі поправки щодо назви установи: її було перейменовано на «Український банк товариств сільськогосподарського кредиту» («Укрсільбанк»). Змінений статут затвердили 8 листопада 1923 р. Новостворена фінансова установа розташовувалася у м. Харкові за адресою: майдан Рози Люксембург, 23.

Варто відмітити, що нагальні питання про склад акційного капіталу були розв'язані ще у жовтні 1923 р. під час наради представників центральних сільськогосподарських установ та підприємств і губернських сільськогосподарських банків (губсільбанків). Акціонерами «Укрсільбанку» стали: уряди СРСР (2 тис. паїв Держбанку) та УСРР (1 тис. паїв Наркомзему УСРР та 1 тис. паїв Наркомфін) і дев'ять губсільбанків (перша підписка яких складала 1 050 паїв). Крім того, до складу були залучені: 1) «Сільський Господар» (500 паїв), 2) Всеукраїнське товариство насінництва (перша підписка 100 паїв), 3) «Село-Техніка» (500 паїв), 4) Цукротрест (500 паїв), 5) Український трест радгоспів (50 паїв), 6) Укрдержспирт (10 паїв), 7) Український банк (5 паїв). 4 листопада 1923 р. відбулися попередні, а 25 листопада – установчі збори акціонерів. Уже 27 листопада Всеукраїнський сільськогосподарський банк розпочав свою діяльність.

До складу Ради Всеукраїнського сільськогосподарського банку входили: С. Богатін, М. Вольф, М. Каган, О. Каган, П. Любченко, К. Маньківський, Л. Миколаєвський, О. Полоцький, М. Резніков, Н. Скалига, Г. Тропко та К. Федотів. Кандидатами до них: С. Білоцерківець, А. Венгер, А. Миколук та В. Порайко [1, с. 11]. До обов'язків Ради входив розгляд усіх найважливіших питань принципового значення. Так, на засіданні від 14 грудня 1923 р. Рада ухвалила проект загальних засад діяльності банку, фінансово-операційний план та низку основних положень і правил, а саме: «Положення про Раду Банку», обліково-позиковий комітет, основний капітал, видачу позик на збільшення основних капіталів сільськогосподарських кредитових товариств, ставки з активних і пасивних операцій тощо.

Основне завдання «Укрсільбанку» полягало в «... обслуговуванні невідкладних у сільському господарстві потреб шляхом організації сільськогосподарського кредиту» [2, с. 58]. Йому видавалися кошти, виділені урядом для галузевого кредитування. У свою чергу, банк проводив розподілення коштів між первісними установами сільськогосподарського кредиту через відповідні губернські товариства. Таким чином, він здійснював керівництво операціями всіх установ сільськогосподарського кредиту, надаючи рекомендації та вказівки у галузі кредитування сільського господарства та сільськогосподарської промисловості. Варто зазначити, що не всі потреби, пов'язані з сільським господарством, підлягали кредитуванню «Укрсільбанком». Насамперед, фінансова установа зосереджувала свою увагу на найважливіших та нагальних поточних питаннях.

Зокрема, не здійснювалося фінансування тих, хто не мав стосунку безпосередньо до землі, наприклад, закладів, що займалися скуповуванням та заготівлею. «Укрсільбанк» виділяв кошти безпосередньо і, головним чином, – селянству: «... на відродження посівів, на розвиток інтенсивних культур, для набуття, збільшення і зведення нового поліпшеного реманенту – сільськогосподарських машин та знаряддя, – на поліпшення скотарства, на організацію збуту сільськогосподарської продукції, на утворення колективних господарств і на кооперування корінного продуцента» [2, с. 58–59]

Поява «Укрсільбанку» зумовлювалася потребами вітчизняного галузевого дослідництва. Характерною рисою діяльності банку, що вирізняла його з-поміж інших фінансових установ, було те, що це – сільськогосподарський банк. Ця особливість цілком пояснювала як склад клієнтури банку, так і певні його досягнення у розвитку окремих аспектів діяльності. Головну частину його кредитних операцій складало кредитування кооперативного селянства за допомогою сільських банків.

Клієнтами Всеукраїнського сільськогосподарського банку були: 1) Губернські сільськогосподарські банки – це організації другого ступеня системи сільськогосподарського кредитування в Україні, через них, насамперед, спрямовувалися кошти «Укрсільбанку», призначені для обслуговування периферії; 2) так звані «центральні організації», що слідували за налагоджуванням розвитку сільського господарства країни: «Сільський господар», «Всеукраїнське товариство насінництва», трести, дослідні станції тощо, чия діяльність мала стосунок до аграрної сфери держави; 3) випадкові клієнти, до яких відносилися Товариство духоборців, заповідник «Асканія-Нова» як господарство державного значення, «Укрмеліоконт» – виключно щодо цільового кредитування землевпорядкувальних робіт [1, с. 20].

Особливістю сільськогосподарського кредитування в умовах соціалістичного будівництва був такий напрям діяльності відповідних установ, що наслідував мету: 1) надавати допомогу плановому відбудуванню сільського господарства; 2) виконувати роль найголовнішого чинника у справі запровадження основ радянського будівництва на селі з колективізації і раціоналізації сільського господарства; 3) не дозволяти зміцненню куркульства в селі за рахунок сільськогосподарського кредиту [1, с. 10].

Постановою II-го з'їзду Рад СРСР від 1 лютого 1924 р. «... з метою планового впливу на відродження сільського господарства шляхом кредитової допомоги, а також з метою утворення та керування системою сільськогосподарського кредиту засновано Центральний сільськогосподарський банк СРСР». Він проводив операції через банки союзних республік та місцевих товариств сільськогосподарського кредиту. Своїх відділень не відкривав. Первісний основний капітал установи було визначено у розмірі 40 млн крб. золотом. Центральний сільськогосподарський банк СРСР був гарантійним і базувався на банках чотирьох союзних республік, які вже були установами діючими [2, с. 59].

Зупинившись на певній системі установ сільськогосподарського кредитування та беручи до уваги його особливості в умовах соціалістичного будівництва, український уряд постановою РНК від 7 лютого 1924 р. ухвалив у цілому «Загальні підстави організації сільськогосподарського кредиту на Україні». Детальніше про це зазначено в окремо виданій друком «Укрсільбанком» брошурі «Всеукраїнський сільськогосподарський банк».

Згідно з узгодженням із загальнодержавними планами допомоги сільському господарству встановлено, що всі кошти УСРР, призначені на кредитування аграрної галузі, мали спрямовуватися через «Укрсільбанк», а на місцях – через губернські сільськогосподарські банки для забезпечення правильної постановки справи галузевого кредитування і ґрунтовно поставленого обслуговування дослідництва України.

Зауважимо, що кредитування центральних сільськогосподарських організацій визнавалося доцільним у таких випадках: 1) купівля за кордоном тракторів, сепараторів та необхідної у сільському господарстві техніки закордонного виробництва у великій кількості; 2) збут на внутрішньому та зовнішньому ринках продукції кооперативних заводів, що виробляли масло, сир тощо; 3) закупівля молодняку чистопородних свиней та худоби для організації розплідників; 4) організація та утримання плодкових розсадників, що мали загальнореспубліканське значення.

Всеукраїнський сільськогосподарський банк встановив планово-цільову систему кредитування для узгодження своєї роботи із загальнодержавним планом допомоги сільському господарству, а також із метою суворого обліку господарчого ефекту, що виникав, і, як наслідок, впливу кредиту на аграрну галузь та для запобігання розпорощення обмежених коштів.

У свою чергу, «Укрсільбанк» кредитував всі форми сільськогосподарських об'єднань, причому перевага надавалася спілкам незможних господарств. Станом на 15 лютого 1924 р. його обігові кошти становили: 1) основний капітал – 1 млн зол. крб.; 2) спеціальні капітали, утворені за рахунок коштів, внесених українським урядом, – 2 млн 550 тис. крб.; 3) фонд машинопостачання –

2,5 млн крб.; 4) фонд тривалого будівництва – 250 тис. крб.; 5) землеустрійний фонд – 115 210 крб. (передбачався до 250 тис. крб.); 6) фонд на кредитування незаможних селян – 750 тис. крб.; 7) цільові сільськогосподарські кредити – 2 215 000 крб.; 8) від Центрального сільськогосподарського банку СРСР мало надійти 8 млн крб.; 9) короткостроковий кредит у Держбанку – 2 млн крб. Усього – 19 380 210 золотих крб. [2, с. 59].

Розподіл коштів був наступним: 75 % «Укрсільбанк» виділяв для периферії, головним чином, через губсільбанки, а 25 % призначалися для короткострокового кредитування центральних сільськогосподарських установ. Слід відмітити, що «Укрсільбанк» за довготривалими позиками (на 5 років) брав 4–6 %, а кредитами за рахунок векселів (страхових) – 10–12 %. Варто зауважити, що через губсільбанки «Укрсільбанк» кредитував і сільськогосподарські школи (заготівля і репродукція насіння, племінне скотарство, спеціальні і технічні культури) [2, с. 59].

В Україні станом на 1 липня 1925 р. радянський уряд виділив кошти для сільськогосподарського кредитування у розмірі понад 42 млн крб. На II сесії ВУЦВК було відзначено роботу «Укрсільбанку». З-поміж його досягнень у системі аграрного кредитування зазначалися: 1) правильне поєднання державного почину з самодіяльністю селянських мас, 2) організаційне оформлення та зміцнення системи сільськогосподарського кредиту, починаючи з українського центру і завершуючи первісним осередком – сільськогосподарським кредитовим товариством, 3) збільшення від 11 до 13 % кооперативного охоплення селянства товариствами основної мережі системи аграрної позики, 4) зміцнення принципів банківської діяльності та кредитової дисципліни, як у самій системі кредитування, так і серед селянства, 5) проведення низки заходів щодо поліпшення діяльності низової мережі, що видно зі зменшення торгівлі споживчими товарами й переходу в основному до кредитної діяльності та комісійно-посередницьких операцій [3, с. 3]. У липні 1924 р. було затверджено структуру Всеукраїнського сільськогосподарського банку, однак наступного року її було доповнено і змінено у зв'язку з поширенням і поглибленням напрямів роботи у банківсько-оперативній, інспекторській, планово-кредитній та інших галузях.

«Укрсільбанк» проводив розгорнуту репрезентаційну діяльність. Відтак, його правлінням 7–10 грудня 1924 р. скликано I-ий Всеукраїнський сільськогосподарський кредитний з'їзд, в якому взяли участь понад 70 делегатів – представників сільськогосподарських банків, галузевих кредитових товариств та акціонерів Всеукраїнського сільськогосподарського банку. На розгляд було винесено найважливіші питання щодо стану розвитку низової периферії сільськогосподарського кредитування: форми здійснення операцій та забезпечення кредитів, засоби залучення місцевих коштів, звітність установ сільськогосподарських кредитів, структура сільськогосподарських банків, дисконтна політика, об'єкти галузевого кредитування, циклічність кредитових оборотів у сільському господарстві, товаропосередницькі операції тощо [3, с. 74].

У 1925 р. Рада банку багато уваги приділяла вирішенню питань кредитування на периферії. Як наслідок, були прийняті деякі директиви. Місцевими кредитовими органами для обслуговування селянина мали стати лише сільськогосподарські кредитні товариства основної мережі, функцією яких були кредитові операції позичкові та депозитні, а також посередницькі послуги за повної відповідальності зацікавлених членів, або за рахунок спеціально призначених на це коштів. Споживчі ж торговельні операції мали бути усунені. Зрештою, була прийнята резолюція про перехід товариств на новий статус, затверджений Головним кооперативним комітетом від 15 квітня 1925 р. Також було уведено директиви щодо дотримання виборчого принципу, належної підготовки відповідних працівників для товариств, зменшення накладних витрат у середині товариств, боротьба зі зловживаннями тощо [3, с. 72].

У зв'язку з новим адміністративним районуванням України і ліквідацією губернських центрів, органом, що узгоджував роботу сільськогосподарського банку з місцевими організаціями округів, мала стати Рада банку, яка за постановою президії Ради від 1 червня 1925 року повинна складатися з представників установ та організацій з округів, що мали пряме відношення до сільського господарства. Рада банку достатньо уваги приділяла заходам щодо поліпшення розвитку операцій із внесками у товариствах (банківська таємниця, утворення страхових фондів, пропаганда тощо).

Після гарного врожаю 1925 р. сільське господарство України досягнуло 98 % довоєнного періоду щодо продукції і мало достатньо сприятливу ринкову кон'юнктуру [4, с. 9]. До досягнень в аграрній сфері у 1925–1926 рр. можна віднести поширення посівних площ, збільшення продуктивної і робочої худоби, зменшення безреманентних господарств, нагромадження вагомих зернових запасів. Урожай наступного року та збільшення товарообігу сільського господарства слід розглядати як сприятливі чинники, що мали гарний вплив на подальший розвиток накопичення коштів у сільському господарстві та визначали позитивну динаміку для системи сільськогосподарського кредитування і залучення селянства.

Список використаних джерел

1. Огляд діяльності Укрсільбанку за перший операційний рік (27/XI 1923–I/X 1924) / Всеукр. С.-Г. Банк «Укрсільбанк». – Х.: Червоний друк, 1924. – 70 с. 2. Всеукраїнський Сільсько-Господарський Банк «Укрсільбанк» // Вістник Сільсько-Господарської Освіти. – 1924. – Ч. 1. – С. 58–59. 3. Відчит за другий оперативний 1924/1925 р. / Всеукр. С.-Г. Банк «Укрсільбанк». – Х., 1925. – 112 с. 4. Відчит Укрсільбанку за третій операційний 1925/1926 р. / Всеукр. С.-Г. Банк «Укрсільбанк». – Х., 1927. – 80 с.

Рубиль Гилязетдинов**ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ В 20-Х ГГ. XX ВЕКА (НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ «УКРСЕЛЬБАНКА»)**

Методом историко-научного анализа проанализировано состояние финансового обеспечения развития аграрной отрасли в Украине в 1923–1926 гг. на примере ведущего специализированного учреждения – Всеукраинского сельскохозяйственного банка. Определены предпосылки его появления, основные принципы деятельности, достижения в области сельскохозяйственного кредитования.

Ключевые слова: «Укрсельбанк», Всеукраинский сельскохозяйственный банк, Народный комиссариат земледелия УССР, кредитование, финансирование.

Rubil Gilyazetdinov**FINANCIAL SUPPORT OF AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE IN THE 20'S YEARS OF TWENTIETH CENTURY (ON THE EXAMPLE OF «UKRSELBANK» ACTIVITY)**

Financial support of the agricultural sector in Ukraine in the 1923–1926 on the example of the leading specialized institution – Ukrainian Agricultural Bank is considered by the method of historical and scientific analysis. The preconditions of its appearance, the basic principles, achievements and developments in agricultural lending are outlined.

Key words: «Ukrsilbank», Ukrainian Agricultural Bank, the USSR People's Commissariat of Agriculture, lending, financing.

УДК 94(477)**Володимир Старка****ВІДОБРАЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 1939–1941 РР. В ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ СПАДЩИНІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ**

На основі аналізу матеріалів шематизму, приватного листування та пастирських листів Андрея Шептицького досліджуються основні аспекти повсякденного життя західноукраїнського селянства. Розкрито пристосування до нових реалій життя, священників та мирян, в умовах суспільних трансформацій 1939–1941 рр.

Ключові слова: Андрей Шептицький, Греко-католицька церква, суспільно-політичні трансформації, повсякденне життя, селянство.

Винесена в заголовок статті проблема є актуальною, оскільки дає змогу розкрити особливості повсякденного життя західноукраїнського селянства в умовах суспільних трансформацій 1939–1941 років, крізь призму документів та епістолярної спадщини глави Греко-католицької церкви (далі – ГКЦ) А. Шептицького.

Наукова новизна статті ґрунтується на тому, що автор на основі, як опублікованих, так і невідомих широкому колу дослідників документів, не лише відтворює елементи повсякденного життя сільських жителів в умовах радянської тоталітарної дійсності, але й розкриває місце та роль священників у налагодженні повсякденного побуту досліджуваного періоду.

Мета статті – дослідження зміни у повсякденному житті західноукраїнського селянства в умовах суспільних трансформації 1939–1941 рр.

Висвітлити всі сторони повсякденного життя селян в умовах суспільно-політичних змін 1939–1941 рр. у обмеженому обсязі даної статті важко, тому її автор зосередився на розкритті тих аспектів, які відображені в документах ГКЦ.